

НАПРЯМ 2. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ТА ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-13>

ВИКОНАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПІД ЧАС ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Абдель Фатах Анна Станіславівна

*старший викладач кафедри цивільного та господарського права
Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кривий Ріг, Україна*

Верховенство права, є основоположним поняттям у сучасних демократичних суспільствах. Це стосується принципу, який гарантує, що ніхто не стоїть вище закону, включаючи тих, хто займає владні посади. Цей принцип стверджує, що влада уряду завжди зв'язана законами, які народ схвалив спільно і демократично.

Під час війни країни стикаються зі складною дилемою: як підтримувати верховенство права, одночасно захищаючи національну безпеку. Під час війни багато громадян вимагають суворішого, рішучішого та швидшого застосування всіх типів «поліцейських» правил, ніж вони терпіли б у мирний час. Але ця тенденція може легко вийти з-під контролю. Нерідко можна почути, що під час війни ми залишаємо верховенство права і керуємося необхідністю. Концепція верховенства права є наріжним каменем сучасних правових систем, але в умовах надзвичайного стану, такого як війна, може бути важко поєднати захист прав особи з необхідністю для держави захищати свої інтереси.

Юридичні аспекти верховенства права можна розглядати з різних точок зору. З теоретичної точки зору верховенство права є принципом, який виходить за рамки національних кордонів і був закріплений у міжнародному праві. Концепція ґрунтується на припущенні, що суспільство, кероване верховенством права, є більш стабільним і безпечним, ніж суспільство, де править свавілля. У цьому сенсі верховенство права можна розглядати як фундаментальне право людини, оскільки воно забезпечує рамки, необхідні для реалізації інших прав

і свобод, забезпеченні балансу інтересів у відносинах індивідів, індивіда з суспільством, громадянина з державою на підставі правових норм¹.

Але найголовнішим є те, що даний принцип зобов'язує державу створити правові механізми, що гарантують конституційні права і свободи людини. Це означає, що уряд повинен створити правові рамки, які запобігатимуть порушенню прав особи, включаючи право на свободу, рівність і безпеку. Крім того, верховенство права формує правову основу захисту прав людини. Це означає, що права людини є частиною законодавчої бази і що особи можуть шукати засобів правового захисту, коли їхні права порушуються. Це створює культуру, де права людини цінуються, поважаються та підтримуються. Крім того, принцип верховенства права забезпечує повагу та застосування міжнародного права в національних правових системах.

У наш час цей принцип регулярно перевірявся під час війни. Історична перспектива показує, що верховенство права під час війни було суперечливим і динамічним поняттям протягом всієї історії. Крім того, історичні дані показують, що порушення прав особи під час війни не є достатньою причиною для відмови від верховенства права. Натомість держава зобов'язана забезпечити правовий захист своїх громадян навіть під час кризи. Хоча права особи можуть бути обмежені за деяких обставин, ці обмеження мають бути пропорційними та виправданими, а не довільними чи необґрунтованими.

Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022, статтею 3 якого передбачено, що на період дії воєнного стану конституційні можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України. До таких прав зокрема відносяться: недоторканність житла; таємниця листування, телефонних розмов; свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, встановлених законом; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної і творчої діяльності; право на працю; право на страйк; право на освіту².

Окрім того, статтю 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII встановлено такі обмеження як запровадження комендантської години; перевірка документів у осіб, а в разі потреби проведення огляду речей,

¹ Шилінгов, В. (2009). Верховенство права – основоположний принцип правової системи демократичного суспільства. *Часопис Київського університету права*, (2), 26–29.

² Про введення воєнного стану в Україні, Указ Президента України № 64/2022 (2023) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень, житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України; встановлення спеціального режиму у сфері виробництва та реалізації лікарських засобів, що містять наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, інші сильнодіючі речовини, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України; встановлення військової квартирної повинності для проживання військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту та евакуйованого населення³.

Але вкрай важливим є те, що попри воєнний стан будь-які обмеження прав і свобод передбачені спеціальним законодавством повинні бути виправдані реальними обставинами та потребами. Адже принцип верховенства права однаково поширюється як на воєнний, так і на мирний час. Тому захист прав особи повинен залишатися центральним питанням навіть під час війни. Навіть у найекстремальніших ситуаціях держава повинна продовжувати підтримувати верховенство права та гарантувати, що її дії відповідають правовим та етичним стандартам.

Навіть під час воєнного стану не можуть бути порушені основні конституційні права такі як: право мати рівні з іншими конституційні права і свободи та бути рівними перед законом (стаття 24 КУ); право на життя (стаття 27 КУ); повага до гідності (стаття 28 КУ); право на свободу та особисту недоторканність (стаття 29 КУ); право на житло (стаття 47 КУ); право на судовий захист (стаття 55 КУ); право знати свої права і обов'язки (стаття 57 КУ) тощо⁴.

Під час воєнного стану одним із важливих викликів є баланс між потребою в безпеці та захистом прав особи. Виклики підтримки верховенства права під час війни ускладнюються тим фактом, що воєнний час може суттєво змінити соціальний та економічний контекст. Наприклад, воєнний час може призвести до змін у ролі уряду, розподілі ресурсів і функціонуванні судової системи. Ці зміни можуть призвести до значної правової невизначеності, і застосування принципу верховенства права може ускладнитися.

Незважаючи на виклики, пов'язані з воєнним станом, важливо підтверджувати принцип верховенства права. Це твердження є особливо важливим з огляду на високу ймовірність порушення прав людини під час війни. У цьому сенсі верховенство закону служить гарантією, яка захищає індивідів від свавілля. Крім того, підтвердження верховенства

³ Про правовий режим воєнного стану, Закон України № 389-VIII (2023) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

⁴ Конституція України, № 254к/96-ВР (2020) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

права під час війни посилає яскраве повідомлення про цінності, які підтримує країна. Суспільство, яке цінує верховенство права та права людини, з більшою ймовірністю сприйматиметься як легітимне та гідне довіри навіть під час кризи.

Підсумовуючи важливо зазначити, що верховенство права під час воєнного стану є складним поняттям. Виклики, пов'язані з воєнним станом, ускладнюють реалізацію верховенства права. Проте підтвердження верховенства права під час війни є важливим. Підтвердження принципу демонструє відданість правам людини та верховенству права, а також посилає повідомлення про легітимність і надійність навіть під час війни. Додержання принципу верховенства права під час війни посилає чітке повідомлення про цінності, які підтримує країна. Суспільство, яке цінує верховенство права та права людини, з більшою ймовірністю сприйматиметься як легітимне та гідне довіри.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-14>

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Бадида Андріанна Юрївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Гартман Мар'яна Тарасівна

*кандидати юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Права людини у XXI столітті слід розуміти як безпосередньо діюче право. Таку формулу закріпив Основний Закон ФРН 1949 року, встановивши, що для трьох гілок влади права людини є обов'язковими «як безпосередньо діюче право». На державу покладаються обов'язки як негативного, так і позитивного характеру. Доктрина позитивних